

LIVSREGNSKABET & DEN FRAKTALE TID

Danske mødres stræben efter en afbalanceret tilværelse

ASTRID GRUE

I begyndelsen af året bragte *Dagbladet Information* en liste humoristisk vinklede metoder til tidsoptimering i en fortravlet hverdag. For eksempel kan man, lød rådene, læse forord frem for hele bøger, drikke sig fuld om eftermiddagen frem for om aftenen for at undgå næste dags tømmermænd eller sørge for altid at gøre to ting på én gang (Information 2014). Imperativet om tidsoptimering kan siges at ligge højt på hitlisten over de krav, der stilles til det moderne subjekt i vestlige samfund. Inden for samfundsvidenskaberne, herunder antropologien, har man da også ofte haft opmærksomheden rettet mod tidsforbrug i relation til både familie-, arbejds-, organisations- og generel samfundskultur (for eksempel Gullestad 1984; Miller 2004; Southerton 2009; Vacher 2011). Hvad der blandt andet træder frem i denne forskning er, at tidsforbrug gerne knyttes an til et gennemgribende ideal om optimering, det være sig af profit, familieliv, beslutningsprocesser, statsinstitutioner, romantiske relationer, karrieren, *you name it* (se især Salamon 2007b for et dansk perspektiv på dette). Og taler man om optimering, bliver det hurtigt relevant at inddrage kvantificering. Som sociologerne Wendy Nelson Espeland og Mitchell L. Stevens skriver, kan kvantificering, „produktionen af og kommunikationen om tal“, forstås som et socialt fænomen, der har „konsekvenser for det moderne livs organisering og beskaffenhed“ (Espeland & Stevens 2008: 402; se også Porter 1995; Simonsen 2012).

Som jeg vil forsøge at vise i denne artikel, går optimering hånd i hånd med kvantificering i mit etnografiske materiale om danske mødres daglige og langsigtede tidsstrukturering.¹ Ved optimering forstår jeg en praksis, hvori der stræbes efter et bestemt perfektionsideal. Samtidig konnoterer optimering en maksimal udnyttelse af de ressourcer, der er tilgængelige for at nå et givet mål; det vil sige, at vil man optimere, må man vide, hvilken skala man optimerer ud fra. I det følgende vil jeg argumentere for, at kvantificerbar tid fungerer som en sådan skala, der muliggør optimeringspraksisser blandt en gruppe mødre fra den

danske middelklasse. Artiklen er dermed ment som et bidrag til litteraturen om optimering og kvantificering i form af et blik ind i dansk hverdagsliv. Den bygger på empirisk materiale indsamlet via feltarbejde i københavnsområdet hen over sommeren 2012 (se Grue 2012). Her interviewede jeg 13 mødre om deres daglige tidsstrukturering af familie- og arbejdsliv samt de værktøjer, såsom kalendere og to do-lister, de benyttede sig af.

Én af mødrene var Eileen Klitvad,² der i 2003 udgav bogen *Altid perfekt?*, hvori hun fortæller om, hvordan hun nogle år forinden brød sammen med stress og var sygemeldt i flere måneder, alt imens hun gik til psykolog – betalt for af hendes arbejdsgiver – og fokuserede på, med egne ord, at „[f]inde ind til kernen i mig selv“ (Klitvad 2003:15). Hendes „mig“ var druknet i rollerne „kone“, „mor“, „medarbejder“ og „chef“, og stressen skyldtes hendes egne urealistiske krav om perfektion i alle disse dele af hendes liv. Bogens hensigt er at hjælpe andre kvinder, der slås med lignende problemer, og Eileens opfordring går på at „opdele livet i de områder, som [man] ønsker, der skal findes plads til“ (op.cit.30) og derpå prioritere disse „livsarenaer“, alt efter hvor megen tid man vil have hver arena til at fylde. Da jeg en junieftermiddag møder Eileen i hendes hjem i Holte, hvor hun bor sammen med sin mand – deres to voksne sønner er for længst flyttet hjemmefra – er der gået et årti siden bogudgivelsen. Det viser sig dog, at hun stadig beskæftiger sig med den samme problemstilling, nu som life coach og grundlægger af konsulentvirksomheden Career Mothers, som tilbyder rådgivning til kvinder, „der tager karrieren, moderskabet og familielivet alvorligt“, som der står på virksomhedens hjemmeside.³ Mens vi drikker te i haven, udspørger jeg Eileen om tiden, selvet, moderskabet og livet. På et tidspunkt siger hun:

Det kan være sundt, måske, at tænke sit liv igennem under forudsætning af en hypotese om, at man nu får en normal længde liv. Altså, det bliver man jo nødt til at tage som udgangspunkt, ik’, og sige, jamen, der er måske perioder af livet, hvor der er nogle ting, der skal fylde mere i mit livsregnskab end andre ting.

Begrebet livsregnskab peger i retning af den analyse af forholdet mellem tid og selv, jeg vil præsentere i det følgende. Kerneargumentet er, at de danske mødres daglige og langsigtede tidsforbrug og -strukturering kan opfattes som en optimeringspraksis, der har til formål at omforme den enkelte kvindes selv med sigte mod en lykkelig eller optimal tilværelse. Jeg viser, at tid anvendes som en ressource, hvormed kvinderne anser deres selv for at bestå i en række roller eller kamre såsom „mor“, „kone“, „karrierekvinde“ og „mig selv“ – sidstnævnte kan, som vil blive tydeligt nedenfor, paradoksalt nok anses for på én og samme tid at udgøre det samlede selv i sin helhed og for at være blot ét af de kamre, der tilsammen udgør selvet. Der er tale om et dynamisk forhold mellem tidsforbrug

og selvbegreb, hvor det første opfattes som i stand til at påvirke, endda omforme, det andet.

Senere i artiklen fremfører jeg en mere tentativ, teoretisk eksperimenterende pointe om, at den tid, der her gør sig gældende, muligvis kan forstås som besiddende en fraktal kvalitet (se Wagner 1991), i den forstand at korte tidsintervaller kan begrebsliggøres som replika af livet i sin tidslige helhed. Dermed spørges der til, om fraktalitet i tillæg til kronologi kan bidrage som et alternativt analytisk perspektiv på tidsstrukturerende optimeringspraksisser. Jeg peger her på, at hvad jeg kalder det kammerinddelte selv, hvis det „beregnes“ på en kompetent måde, har potentiale til at række ud over sig selv her og nu. Det vil sige at transcendere øjeblikket og komme i berøring med livet i sin tidslige helhed. Der hentes inspiration fra Max Webers (2010) famøse udpegning af en tæt sammenhæng mellem rationelle beregningspraksisser og hverdagens transcendentale potentiale, aktualiseret i en protestantisk etik – hvad han opfattede som en „specifikt moderne, kalkulerende attitude“ (citeret i Miller 2004:181).

Teoretisk skriver jeg mig ind i et hjørne af den antropologiske litteratur om tid. Udgangspunktet er grundlæggende durkheimsk, idet jeg forstår tid som forankret i det sociale (Durkheim 2008 [1912]:39). Det er altså ideen om, at forskellige kulturelt specifikke temporaliteter kan gøre sig gældende både på tværs af og internt i sociale grupper, der betones, snarere end et fokus på spørgsmålet om, hvorvidt tiden besidder universelle kvaliteter (se Gell 1992). Det bliver således muligt at tage det alvorligt (for nu at bruge et for tidens antropologi populært udtryk, se Grue og Vega (2013)), når man støder på „strukturel“, statisk tid (Evans-Pritchard 1939, 1940), tidløs tid i et bevægelsesløst nu (Geertz 1993 [1973]), ikke-kronologisk og reversibel tid (Nielsen 2011; Pedersen & Nielsen 2013) og altså i denne sammenhæng fraktal tid (se Strathern 2004 [1991]).

Det kammerinddelte selv

Min interesse for tidsforbrug blandt danske mødre voksede støt i året op til det feltarbejde, jeg udførte i sommeren 2012. En snigende fornemmelse af mere og mere kalenderstyring i mit eget liv (og det på trods af at jeg ikke selv er mor) samt det, at jeg igen og igen stødte på avis- og damebladsartikler med titler ala „Få mere ud af din tid – helt enkelt“ (Alt for damerne 2009) samt stopfyldte familiekalendere hos venner med børn, gav mig lyst til at undersøge, hvilken sammenhæng der kunne findes mellem moderrollen, nutidens kvindeideal og det at have kontrol med sit tidsforbrug, hvis man angreb emnet antropologisk.

Det lykkedes mig at få kontakt til 13 kvinder i københavnsområdet, som gerne ville deltage i et interview om deres daglige tidsstrukturering og kalenderbrug.

Jeg benyttede mig af snowballmetoden (se Noy 2008), hvilket vil sige, at jeg skabte kontakt via mit personlige netværk på Facebook. Jeg stillede de krav, at deltagerne skulle eje en familiekalender, og at de ikke måtte være del af min nærmeste omgangskreds. Det blev til 13 interviews, som regel udført i kvindernes egne hjem. I alder spændte gruppen fra midt-20'erne til omkring de 50. Nogle havde hjemmeboende børn i både spædbarns- og skolealderen, andres børn var flyttet hjemmefra. Nogle kendte hinanden indbyrdes, andre ikke. Hvad der samlede gruppen, var for det første, at de var bosat i københavnsområdet, og for det andet, at de kunne karakteriseres som tilhørende den øvre middelklasse. Det sidste er særligt relevant i forhold til tidsstrukturering, som, måske lidt paradoksalt, fremtræder som et behov, der er opstået i takt med større fleksibilitet i arbejdslivet (se Martin 1992), hvilket både er et gode, der gives, og et krav, der stilles til den ansatte. Som kontrast har Annette Bilfeldt (2003 [1997]) vist, at ufaglærte kvinder fra den økonomiske underklasse i Danmark stadig er langt mere begrænsede af fastlagte arbejdstider i deres daglige planlægning.

I denne artikel har jeg som hovedpersoner valgt Eileen på 50, mor til to voksne sønner, og Katrine på 30, nybågt førstegangsmor på barselsorlov, fordi de ligger i hver sin ende af aldersspektret, og fordi deres individuelle historier eksemplificerer bredere tendenser i min informantgruppe. På trods af de mange variationer i kvindernes daglige praksis og former for refleksion over deres tidsstrukturering, der gør sig gældende i mit materiale, vælger jeg altså at lægge hovedvægten på disse to kvinder, ikke fordi de er særligt repræsentative og på den måde kan fungere som en slags idealtyper, men tværtimod snarere, fordi de begge for mig fremstod som usædvanligt reflekterede omkring og omhyggelige med de optimeringspraksisser, der prægede deres liv. Som cases, hvori optimering, tid og selvrefleksion træder meget tydeligt frem, er Eileens og Katrines historier derfor interessante at fremhæve. For eksempel kan min samtale med Eileen kaste mere lys over sammenhængen mellem selvbegreb og kvantificering.

Eileens konsulentarbejde består i at afholde kurser for virksomheders kvindelige ansatte, der enten er gravide med deres første barn, er på barselsorlov for første gang eller netop er kommet tilbage fra barsel. Da vi mødes, underviser hun for tiden en gruppe på 11 kvinder. Undervisningen er „refleksionsbaseret“, hvilket vil sige, at den bygger på gensidig feedback mellem deltagerne, feedback fra kursuslederen, skriftlig refleksion og forskellige øvelser. Målet med kurset er, at kvinderne lærer sig selv bedre at kende og lærer at handle på måder, der gør, at de kommer til at have det bedre med deres liv. Øvelserne fokuserer blandt andet på livshistorier, kerneværdier, mentale og fysiske ressourcer samt personlige visioner. Deltagerne konfronteres således med spørgsmål som: „Hvad har gjort dig til den, du er?“, „hvad er vigtigt for dig?“ og „hvad vil du gerne opnå med dit liv?“.

En vigtig øvelse drejer sig om livsarenaer, roller og tidsforbrug. Her beder Eileen deltagerne nedskrive en liste med de forskellige roller, de føler, de har i deres liv. Disse kan være mange og meget forskelligartede, slår Eileen fast. De fire væsentligste er tydeligvis „karrierekvinde“, „mor“, „partner“ og „individ – mig selv“. Disse fire er fortrykt på et spørgeskema, hvorpå deltagerne udspørges om deres styrker og svagheder i forhold til de forskellige roller. Når de er færdige med listen, bliver deltagerne bedt om at tænke over, hvor vigtig hver enkelt rolle er for dem, ved at skrive den ind i en hjerteformet model, hvor rollens vigtighed er analog med dens afstand fra hjertets centrum. Derpå skriver deltagerne ned, nøjagtigt hvordan de bruger deres tid i løbet af en hel uge. Efter dette mødes de og kategoriserer deres forskellige aktiviteter efter, hvilken rolle disse tilhører. Som Eileen forklarede mig, er dette en måde, hvorpå kvinderne bliver i stand til at sammenligne, hvordan de *tror*, de bruger deres tid, med hvordan de *egentlig* bruger den. Nogle indser måske, at de faktisk arbejder mindre, end de troede, og kan på den måde føle mindre skyld i forhold til deres tidsforbrug. Andre opdager, at de bør foretage omprioriteringer.

Det er her værd at dvæle lidt ved, at disse kurser finder sted i regi af virksomhederne selv, altså inden for den kategori, der vedrører kvindens rolle som arbejdende, men at det samtidig er hele den enkelte kvindes liv, inklusive blandt andet moderrollen, som ellers ofte er blevet anset for at tilhøre privatlivet og hjemmesfæren, der sættes under lup. Der er med andre ord tale om, hvad Karen Lisa Salamon i sine studier af dansk virksomhedskultur har kaldt, en intimisering af arbejdslivet (Salamon 2000, 2007a), der generelt præger nyere managementstrategier, og hvormed det personlige og individuelle anses for at være den primære drivkraft for, at der kan ske forandring på virksomheds- eller organisationsplan. Dermed bliver selvledelse, som Salamon påpeger (Salamon 2007a:963), også en moralsk pligt over for fællesskabet – dog i nogle tilfælde, som på Eileens kurser, primært omtalt som et spørgsmål om personlig velvære og udvikling. Ægte forandring kommer indefra, som det populært hedder.

Jeg bad Eileen om at uddybe, hvad hun mente med „mig selv“ og den tilsvarende „min tid“. Mens hun svarede, formede hun en løs knytnæve med den ene hånd, og med den anden gjorde hun en bevægelse, som om hun trak noget væk fra knytnæven, hver gang hun sagde ordene „går fra“ (markeret med kursiv):

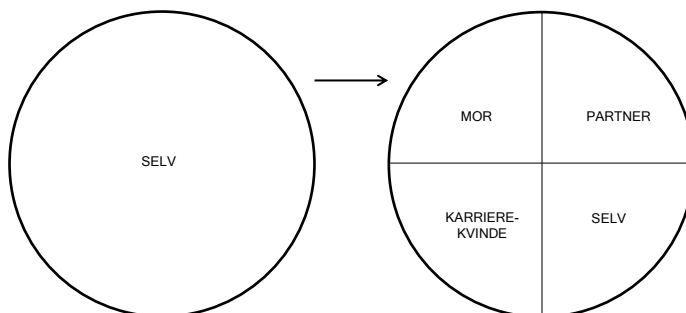
Det, jeg mener med min tid, altså, der, hvor jeg er helt mig selv, det er, at hvis du er karrierekvinde og ikke har nogen mand og børn for eksempel, så har du, ud over dit arbejde, al din tid til din egen rådighed, som du kan disponere mellem de forskellige roller, du vælger at gå ind i, sådan samfundsborger, politiker, what ever, ik'. Hvis du er mor, eller hvis du er karrierekvinde og har en partner, så *går der noget fra*, fordi du bliver nødt til at have et fællesskab med den her partner,

fordi ellers er der ikke nogen grund at bygge på, og det er jo også din tid på en eller anden måde, men det er ikke din egen tid, hvor du fuldstændig kan være ligeglad med alt og alle, fordi det er [dit] alene, og den tid ... des flere faktuelle roller, du putter ind ... når du så får børn, så *går der endnu lidt mere tid af*, fordi du skal være sammen med din mand uden børn, du skal være sammen med dine børn uden din mand, du skal være sammen alle sammen. Så hvornår er det, jeg er sammen med mig selv, for eksempel bare sidder her og er haveejer [griner], det er jo også en rolle, men jeg ved ikke om det beskriver det lidt, men altså den der tid til at [sige]: ‘Nå, nu er det faktisk mig, det handler om og kun mig.’

Lignende beskrivelser gik igen blandt andre mødre, jeg talte med. For eksempel fortalte Mia, at hun ofte havde dårlig samvittighed over ikke at bruge nok tid sammen med sin datter på grund af sit arbejde, og forklarede videre, hvordan hun prioriterede sin tid: 1. Min datter. 2. At have et rent og pænt hjem. 3. Min mand. Hun tilføjede dog, at hendes mand „burde være nr. 2“, og at hun derfor burde lave om i sine prioriteter. Ligeledes fortalte Marianne, at hun af og til fandt det svært at forene sin rolle som „mor“ med sin rolle som „lækker kæreste“ og samtidig finde tid til at være en „god veninde“. I det hele taget stødte jeg ofte på ideen om, at tilværelsen bestod af en række roller, som det gjaldt om at afbalancere i forhold til hinanden. Så selvom Eileens kursus kan siges at være en særligt kraftig udkrystallisering af et sådant begreb om selvet, var det tydeligt, at det at få de forskellige dele af sig selv, der svarede til forskellige sociale relationer (til børnene, arbejdet eller partneren), til at, som det ofte blev sagt, „gå op i en højere enhed“, var en udbredt udfordring i dagliglivet – og altså ikke noget, der alene kom til udtryk i forbindelse med arbejdslivet.

Det, der trådte frem, vil jeg kalde et kammerinddelt selv. Et kammer peger nemlig på to væsentlige kvaliteter: adskillelse og dermed skelnelighed fra andre kamre og volumen, som her vil sige et rum, der kan fyldes mere eller mindre op. Som Eileens tidsforbrugsøvelse viser, begrebsliggøres deltagerens selv som sammensat af en række roller (kamre), der udgøres af en vis mængde tidsligt målbar aktivitet (kammerets indhold). I undersøgelsen af, hvordan et sådant selv muliggøres, bør man netop se nærmere på, hvad der karakteriserer kvindernes tidsbegreb. Her ses for det første, i tråd med kombinationen af protestantisk etik og den kapitalistiske idé om tid som penge (Weber 2010), en moralsk forpligtelse til at fylde tiden op med aktivitet, således at selv „ikke at lave noget“ må begrebsliggøres som aktivitet for ikke at blive til tidsspilde. Flere af de mødre, jeg talte med, planlagde „planfrie weekender“, for at de kunne komme til „ikke at lave noget“ i et par dage (se Vacher 2011). Et kammer, som en delmængde af selvet, sammenfatter denne idé om, at tiden er noget, der skal „fyldes op“ med aktivitet. For det andet besidder den tid, der med moderne teknologi er gjort målbar ned i ganske korte intervaller, den kvalitet, at den er opdelelig, kvantificerbar –

nærmest i det uendelige. Det, at tiden begrebsliggøres som på den ene side en kvantificeret måleskala (timer, minutter osv.) og på den anden side en udtømmelig mængde ressourcer, gør den yderst velegnet til skabelsen af et selvbegreb, der er både opdeleligt og en „fuld“ mængde. Med det mener jeg, at det kammerinddelte selv tager sin „fyldte“ fra tiden, som besidder den kvalitet, at den kan opdeles, kvantificeres og omformes via beregning. Figur 1 er mit forsøg på en analytisk visualisering af et sådant selv.⁴



Figur 1. Model af det kammerinddelte selv.

Cirkel nummer 2 viser de fire oftest forekommende roller som kamre, der er klart afgrænsede og tilsammen udgør et helt selv. Dette indikerer, at det at begrebsliggøre ens tid som tilhørende denne eller hin rolle forudsætter en udredning og essentialisering af ens aktiviteter. Eileen skelner for eksempel mellem „faktisk“ og „mentalt“ tidsforbrug og forklarede mig, at sidstnævnte kan blive problematisk, når man ikke formår at holde op med at tænke på sit arbejde, mens man foretager sig noget andet såsom at tilbringe tid med sine børn. Ved at visualisere sit tidsforbrug på en aktivitetsliste, der indikerer varighed, kan man opdage, hvornår man *egentlig* arbejder og ikke blot *tænker* på arbejdet, det vil sige udkrystallisere arbejdstid som en separat kategori. Eftersom tiden er kvantificerbar, kan den benyttes til at begrebsliggøre de forskellige kategorier som større eller mindre „mængder“, der kan sammenlignes med hinanden som proportionelt relaterede enheder, og summen udgør tilsammen selvet i sin helhed. Dette gør det samtidig muligt at omprioritere ens tidsforbrug ved at fastsætte hver enkelt kategoris tidslige „størrelse“ i henhold til dens relative væsentlighed i det samlede selv. Pointen er dermed også, at tidsberegninger kan anvendes som omformninger af selvet – som en måde, hvorpå man kan opnå det, man gerne vil opnå, og skabe det liv, man ønsker for sig selv (se Foucault 1988:18).

Med cirkel nummer 1 har jeg villet illustrere selvet i dets tilstand, inden andre roller gør, at der, som Eileen udtrykte det, „går noget fra“, og vise, at kategorien „mig selv“ på sin vis er den altid givne „grundsubstans“, der udgør selvet. Det

vil for eksempel sige, at hvis man skærer ned på mængden af arbejde, altså rollen „karrierekvind“, vil kategorien „mig selv“ automatisk tage over og fylde den i selvet frigjorte tid op. De tre kategorier, der i en vis udstrækning kan siges at være ikke-selv, ser således ud til at lade noget „gå fra“ selvet, der tilsyneladende mister noget af sig selv, jo flere sociale relationer det indgår i. Dette ser umiddelbart ud til at gå godt i spænd med „det vestlige begreb om en person som et afgrænset, unikt, mere eller mindre integreret motivationsskabende og kognitivt univers, [der er] organiseret som et særegent hele og sat i kontrast både med andre heler og med dets sociale og naturlige miljø“, som Clifford Geertz (1984:126) har udtrykt det. Ved nærmere eftersyn er det selv, der her er tale om, dog ikke blot en afgrænset enhed, fra hvilken sociale relationer får noget til at „gå fra“ – det er mere kompliceret end som så. Som Eileen sagde, da jeg spurgte hende, om rollerne „mor“, „partner“ og „karrierekvind“ ikke også var en del af hendes „mig selv“:

Jeg kan godt forstå, du stiller det spørgsmål, og jeg er ikke sikker på, jeg helt kan svare på det, men, fordi du har jo ret, fordi tingene, det er jo ikke sort og hvid, altså, når man er mor, er man jo også nogle gange hustru, fordi vi laver noget sammen som familie, og det er jo også noget for mig.

På den ene side er det altså korrekt, at selvet i denne begrebsliggørelse risikerer at „miste“ noget af sig selv, når sociale relationer kommer til at fylde for meget i det. På den anden side er sociale relationer netop en *del af* selvet, altså med til at udgøre det. Deraf kommer behovet for at „balancere“ ens tidsforbrug. Målet er ikke at nå en tilstand af total „min tid“, men derimod at sikre sig, at man ikke lader sociale relationer dominere i så høj grad, at der ikke er noget tid tilbage til „mig selv“. Det gælder om at skære livsarenaerne – eller relationerne, om man vil – til, så de får den rette fylde og form (se Pedersen 2012). Så selvom de sociale relationer, den enkelte kvinde indgår i, altså også er yderst relevante for at forstå daglig og langsigtet tidsstrukturering, vælger jeg i denne artikel primært at bruge kræfter på at undersøge selvets relation til og refleksion over sig selv, så at sige. Det er i den skala (Strathern 2004), mit argument udfoldes, hvilket dog ikke betyder, at de slægtskabs-, arbejds-, venskabs- eller andre relationer, der omgiver mine informanter, ikke også er væsentlige eller kunne danne udgangspunkt for en antropologisk analyse.

Man kan sige, at når Eileen taler om at have orden i sit „livsregnskab“, foretager hun en diskursiv udkrystallisering af en meget grundlæggende parallelitet mellem tid og selv, der er så stærk, at der næsten bliver tale om en sammensmeltning af de to. Ligesom tiden er kvantificerbar og derfor kontrollabel via beregning, bliver selvet det, fordi det har overtaget disse kvaliteter fra tiden. Ved hjælp af tidsstrukturerende teknologier (se Southerton 2009) såsom Eileens kursusøvelse

og dagligdags værktøjer foretager kvinderne en parallel objektivisering af tid og selv. Det sker for eksempel, når familiens aktiviteter plottes ind i en familiekalender på køkkenvæggen, eller når der fabrikeres to do-lister, der, som Marianne udtrykte det, kan hjælpe én med at få dét rod af ting, man skal huske, ud af ens hoved og ned på papir. Også familiekalenderen blev ofte omtalt som helt uundværlig for familiens dagligliv, hvis planlægning som regel primært var moderens domæne. Den kalender eller det stykke papir, der dermed kommer til at indeholde de mange aktiviteter, der, som vi har hørt, kan klassificeres som tilhørende forskellige roller, kommer på den måde til at fungere som en slags forlængelse af selvet (se Clark & Chalmers 1998). Dette gør selvet håndgribeligt i ret bogstavelig forstand, for når for eksempel den aktivitetsliste, Eileens kursusdeltagere producerer, kommer til at danne udgangspunkt for selvrefleksion, bliver den også et materielt udgangspunkt for at foretage ændringer i selvet selv. I det mindste kan man håbe på – som jeg vil tro, Eileen gør det – at den omrokering af ens forskellige roller, man kan foretage på papir via tidsberegning, giver genlyd i ens faktiske tidsforbrug, at det konkrete spiller tilbage på det abstrakte.

Som jeg skrev indledningsvis, knytter Eileen tidsforbrug og -kontrol sammen med livsforbedring – konkret i form af at undgå at gå ned med stress, men også i mindre dramatiske situationer, hvor det handler om at få karriere og moderskab til at hænge bedre sammen, og det er hun ikke alene om. Styring af ens tidsforbrug kan opfattes som en optimeringspraksis i umiddelbar forstand og som en maksimal udnyttelse af den tid, man har til rådighed. Men på et mere transcendent plan kan denne praksis også knytte an til en forbedring af tilværelsen i dens tidslige helhed i mere abstrakt forstand. I det næste afsnit ser jeg nærmere på sammenhængen mellem tidsforbrug og livsoptimering.

Den fraktale tid

Fra at have beskrevet det kammerinddelte selv vil jeg nu bevæge mig videre til at foreslå, at den temporalitet, der er på spil i dette selvbegreb, kan forstås som fraktal i analytisk forstand. Jeg er her især inspireret af Marilyn Stratherns (2004) og Roy Wagners (1991) teorier om fraktalitet som et analytisk perspektiv,⁵ i hvilket den samme struktur gentager sig, ligegyldig hvilken skala der er tale om. Mere om det om lidt. Først skal vi tilbage til samtalen med Eileen.

Mens vi sad og snakkede i haven, gik hun på et tidspunkt indenfor og hentede bogen *The Seasons of a Woman's Life* af Daniel Levinson (1996), én af grundlæggerne af den psykologiske skole for positiv voksenudvikling, som hun bruger i sit arbejde i Career Mothers og til at tænke over sin egen livsudvikling. Hun slog op på en model over de forskellige „æraer“ i en kvindes liv – præ-, tidlig-,

mellem- og senvoksenalder – og de „overgange“, der finder sted mellem hver enkelt æra. Med denne model som illustration forklarede hun mig, at en kvinde går igennem en række kriser i løbet af sit liv, hver gang hun skal tilpasse sig en ny „livssituation“. Med udgangspunkt i den fase, hvor, som Eileen udtrykte det, „du [får] stabiliseret dig, du finder en partner, du får nogle børn og så kører livet derudaf“, det vil sige typisk, når en kvinde er i 30'erne, vil jeg nu se nærmere på tidens transcendentale kvalitet og foreslå, at korte tidsforbrugshandlinger inden for livet som altomfattende hele kan projiceres ind i en større livsplan.

Derfor inddrager jeg 30-årige Katrine, som jeg besøgte i hendes hjem i Roskilde, mens hun var på barselsorlov med sin førstefødte, en datter, der kom til verden den 4. december 2011, den nøjagtige terminsdag – en hændelse, Katrine på selvironisk vis tilskrev sin egen overdrevne tendens til at planlægge alting i detaljer på både kort og langt sigt. Af de forskellige måder, hvorpå de kvinder, jeg talte med, forholdt sig til og anvendte tidsstrukturering i dagligdagen, må Katrines siges at høre til de mere udtalt optimeringsorienterede. Hvor de mødre, der udgjorde min informantgruppe, for eksempel alle ejede en familiekalender, som de i større eller mindre grad brugte i deres daglige planlægning, var Katrine og hendes yngre søster Pia, som jeg ligeledes besøgte, mens hun var på sin første barsel, de eneste, som gjorde brug af en såkaldt „babykalender“, hvori de nedskrev store og små begivenheder i barnets dagligdag – lige fra det første skridt til tidspunkter for og mængder af afføring og amning. Det var således fælles for alle kvinderne, at de ejede tidsstrukturerende værktøjer, herunder familiekalendere, og jeg vil dermed argumentere for, at imperativet om tidsoptimering, der, som nævnt indledningsvis, præger offentlige diskurser i Danmark, hos alle de mødre, jeg interviewede, var til stede i deres daglige praksis. Hvordan og i hvor høj grad dette imperativ spillede en rolle i denne praksis, varierede dog meget. Så hvor Catja, der bor i en lejlighed i indre København med sin mand, sin 17-årige søn og deres fælles søn på 8 år, aldrig rigtig blev i stand til at gøre effektiv brug af sin familiekalender (som hun ironiserende skrev til mig i en e-mail: „Ja, vi har en familiekalender, men jeg er ikke sikker på, at den virker“), var det, som vi skal se, med en helt anden seriøsitet og omhyggelighed, at Katrine opfattede og efterlevede imperativet om tidsoptimering og -strukturering. At hendes fortælling i påfaldende grad stemmer overens med de livsfaser, Eileen ovenfor lagde vægt på, mener jeg altså blandt andet skyldes, at hun i udpræget grad havde taget dette imperativ til sig.

Katrine havde vidst i årevis, at hun ville have et barn, inden hun fyldte 30, og hun nåede da også lige at føde to måneder inden sin 30-års fødselsdag. Hun mødte sin mand for over 12 år siden, de blev gift i 2009, hvilket var planlagt år i forvejen. De var forlovet i to år, hvor de sparede op til at kunne holde et „kæmpe-

bryllup“, og sørgede for, at dette ikke kom til at falde sammen med, at Katrine skrev speciale. Hun tænker nu på at få et barn mere, helst om tre-fire år, hvilket hun anser for at være en god aldersforskel mellem søskende. For ti år siden, fortalte hun, vidste hendes familie og venner alle sammen allerede, hvornår hun ville blive færdig med sin uddannelse, og hvornår hun skulle giftes. Nu er hun på et tidspunkt i sit liv, hvor hun føler, at hun har nået mange af de ting, hun havde planlagt. Som hun selv siger:

Men det er jo også de store ting, jeg har planlagt: bryllup, hus, barn og så videre. Nu er der jo ikke noget, vi har været ude at rejse alle de steder, vi godt ville hen, så nu er min plan bare, at nu skal jeg bare leve livet, som vi gør det nu, som vi kan lide, for vi har jo opbygget det. Vi drikker en masse god vin og nyder og har taget på bryllupsrejse, vi har været i Champagne og i forskellige vinregioner og alt sådan noget, og det er jo den der sådan lidt livsnyderstil, gå på gode restauranter og lave god mad og alt sådan noget, det skal bare fortsætte, og så skal vi bare være lykkelige og opdrage hende godt og sådan noget, så nu er der ikke noget andet, vi skal nå, ‘jeg skal nå at se den by’ eller ‘jeg skal nå det’, altså, nu er der ikke sådan planer for det, så nu skal hun opdrages, og så er der helt sikkert nogle steder, vi skal rejse til igen, og vi skal da tage vores bryllupsrejse en gang til og sådan, men nu har vi ligesom nået det, så nu har jeg fået ro på, jeg har et job, jeg er glad for, og der skal jeg ikke sådan skabe karriere, for nu må det være hende, det drejer sig om, så nu er det bare fint, jeg har et godt job, jeg er glad for, og det ligger i nærheden, så kan jeg godt leve med at lave nogenlunde det samme i lang tid.

Her er det værd at bide mærke i de tidslige konnotationer, ordet „nå“ fører med sig. At „nå noget“ vil sige at „have haft tid til at foretage sig noget“ og også „at have skabt tid til at kunne foretage sig noget“. Mens vi talte sammen, sagde Katrine for eksempel, at hun havde „nået at købe en småkage“, inden jeg kom på besøg. Når hendes forældre eller andre venner eller familie af og til kommer forbi, sørger hun for at nå at støvsuge inden. I dagligdagen når hun at tage bad om morgenen, at bruge lidt tid på sig selv, mens hendes mand holder øje med datteren. De har også nået at rejse til alle de steder, de gerne ville rejse til, og Katrine har nået at blive færdig med sin uddannelse og blive gift, inden hun fik sit første barn. Man kan sige, at uanset skalaens størrelse, gentager det samme mønster sig: 1) Man oplister ting, man gerne vil nå at gøre, 2) man gør dem, og 3), man føler en tilfredsstillelse ved at have nået at gøre dem. For eksempel kunne man forestille sig en to do-liste for én dag, der hed: „følge min datter til lægen, være på arbejdet fra 10 til 16, købe ind, lave aftensmad, læse i en bog“. Tænker man på en kvindes 20'ere og 30'ere, kunne det være, at listen i den skala hed: „møde manden i mit liv, afslutte min uddannelse, få et job, købe hus, få børn“. Hvis man tog et endnu større udsnit af livet, ville de livsæraer, Eileen fortalte om, være dem, der udgjorde listen: „ungdom, voksendom, alderdom“. Den samme

æstetiske struktur gentager med andre ord sig selv, ligegyldig hvilken del af livet man fokuserer på. Denne struktur udgøres af en kvantificeret mængde tid, der skal planlægges og konsumeres gennem opdeling i aktiviteter, der svarer til de fire (eller flere) selv-kategorier.

Med dette mener jeg, at denne kulturelt specifikke form for temporalitet besidder en fraktalitet, der minder om den, Roy Wagner (1991) beskriver i sin tekst „The Fractal Person“. Som ét af tre eksempler anvender han Jadran Mimicas (1988) etnografi om iqwayefolket i Papua Ny Guinea, hvis optællingssystem synliggør „en holistisk fornemmelse af sum eller totalitet“ (Wagner 1991:167), idet tallet „én“ går igen og igen, som man bevæger sig op ad talrækken. Eftersom tal ikke kun tælles ved hjælp af, men begrebsliggøres som et menneske med to hænder og to fødder, altså 20 fingre og tæer, bliver 20 reelt set til „én“ („et menneske“). Denne „ene“, som repræsenterer 20, kan derpå blive til én finger eller tå, som man tæller opad, og dermed bliver 20 gange 20, altså 400, igen til „en“. Derudover går „én“ igen i iqwayes kosmogoni, i hvilken kosmos oprindelig udgjordes af kroppen fra én mand, Omalyce, hvis fingre blev til de første fem mennesker. Idet de både var differentierede individer og dele af Omalyces krop, var disse mennesker på én og samme tid „fem“ og „én“ (Mimica 1988:81f.). Lidt simplere kan man sige, at den samme struktur (i dette tilfælde „en“) gentager sig, uanset hvilken skala der er tale om – kosmos er „én“, og 400 er „én“, og et menneske er „én“, og en finger er „én“ og så videre og så videre.

Med forankring i Wagners pointe om, at „fraktalitet drejer sig om ‘heler’, ligegyldigt hvor småt de er skåret“ (Wagner 1991:172), vil jeg påstå, at en hvilken som helst mængde tid ligeledes er et hele, som er en reproduktion af det allerstørste tidslige hele: livet. Inden jeg uddyber denne pointe, vil jeg dog påpege et par vigtige forskelle mellem den melanesiske og den danske etnografi. Hvor fraktalitet i Wagners eksempler udgør hele kosmos og alt deri, begrænser mit fokus sig til enkelte individer, hvor pointen er, at en kvindes livstid udgør det endelige hele, som gentager sig i en hvilken som helst fraktal tidsenhed (en dag, en uge, et år). Desuden bør det understreges, at mens en dag rigtignok kan analyseres som havende den samme struktur som et liv, idet begge er opdelelige tidsmængder, ville det være at gå for langt at sige, at de er lige store eller lige komplekse (men se Strathern 2004:xv). Faktisk er det lige netop en hvilken som helst tidsenheds egenskab af at udgøre en *mindre* mængde end en hel livstid, der gør, at den er forbundet med det store tidslige hele. Nærmere bestemt anser jeg fraktalitet for at være et resultat af, at helet er en multiplicitet, som gentager sig i mindre tidsenheder. Hvad enten man ser på et årti, et år eller en dag, ser man det samme: tidsenheder, der er kalkulerbare og opdelelige, fordi de udgør multipliciteter. Det vil sige, at når man planlægger, hvordan man vil bruge sin tid

i løbet af én dag, planlægger man samtidig, hvordan man vil bruge en del, hvor lille den end synes, af sit liv.

Jeg har indtil videre påstået, at tid for de mødre, jeg har talt med, fungerer som en særligt brugbar ressource for konstitueringen og begrebsliggørelsen af selvet. Men hvad *er* det ved tidens egenskab af at være kvantitativ, der gør den så brugbar i konstitueringen af det kammerinddelte, kalkulerbare selv? Her kan der drages en parallel fra tidens egenskaber til de egenskaber, der karakteriserer penge. Som Martin Holbraad har påpeget, besidder penge en „smidig delelighed“ (Holbraad 2005:233), som gør dem „flydende“ og dermed en yderst velegnet facilitator af udveksling. Eftersom penge består af „en samling partikler, [udgør de] en pulje, ud af hvilken, „dele“ kan tages ud til et givent formål“ (op.cit.246), og disse dele kommer til at udgøre „heler“ i sig selv. Adskillelsen af del fra hele kan, på grund af mængdens multiplicitet eller delelighed, foretages på et hvilket som helst sted i rækken af partikler, som udgør det store hele. Altså kan man fra 50 kr. udtage 5 kr. eller 10 kr. eller 50 øre eller 16,95 kr. og så videre. Dermed siger Holbraad også, at penge som en medierende substans – i hvert fald blandt de cubanske ifåspåmænd, han skriver om – ikke blot danner udgangspunkt for abstraktion, i den forstand at de gør alting måleligt ud fra samme skala og dermed „ens“, men derimod også virker som middel til et *konkret*, immanent forbrug. Sagt mindre snørklet har penge på den ene side potentiale til at være hvad som helst (hvis vi for nu godtager, at der kan sættes en pris på alt), men bliver på den anden side til noget *bestemt*, når de spenderes: en cykel, en rulle tape, en jordomrejse eller noget helt fjerde.

Det er det samme med tid. Grunden til, at det giver mening at påstå, at „tid er penge“, som Benjamin Franklin som bekendt gjorde det, er, at begge er multiple og derfor målelige og kan opdeles til en hvilken som helst mængde, *samtidig med* at de „fanges ind“ i det immanente så at sige, i det øjeblik de forbruges. Og dermed den fraktalitet, der (måske og til tider) er indeholdt i tiden, som den træder frem i mine samtaler med danske mødre: Lige gyldig hvor lille den del, man tager ud, er, fortsætter den med at udgøre en samling partikler (dage, timer, sekunder), ligesom det hele, den kom fra. Det er ikke særlig politisk korrekt at fastsætte et menneskelivs værdi i økonomiske termer, men *tidens* multiplicitet viser sig at være perfekt, når man vil gøre livet og i samme åndedrag selvet kalkulerbart og håndterligt. Her er vi tilbage ved Eileens livsregnskab – man må regne med at få en „normal længde liv“, altså, man har en vis mængde tid til sin rådighed. Som en ressource, hvormed man kan skabe sit selv, er tid som multiplicitet også mere velegnet end penge, for mens penge kommer og går, er tiden altomfattende. Alt, hvad en kvinde gør, mens hun er i live, sker inden for den tidsramme, hendes liv udgør. Denne allermest omfattende tidslige mængde

fungerer altså – og Holbraad siger det samme om penge (Holbraad 2005:248) – som en „grund“, fra hvilken „figurer“ skabes som tidlige handlinger, der trækker noget fra i livsregnskabet.

En stor styrke ved Webers (2010) sammenkædning mellem den protestantiske etik og kapitalismens ånd, mener jeg, ligger i hans påpegning af et overlap mellem rationel beregning og hverdagens transcendens. Den protestantiske idé om at leve op til Guds kald gennem ens daglige arbejde peger på, at den jordiske tid besidder en latent transcendens, som kan fremmanes, hvis den bruges rigtigt – gennem hårdt arbejde og fromhed kan man tjene Gud i hvert eneste øjeblik (op.cit.158).⁶ Den anden vej rundt viste Weber også, at der i den calvinistiske ånd desuden lå ideen om, at det arbejde, man gjorde i Guds tjeneste, var en form for bevis for Guds nåde og ens egen status som frelst. Det er altså tanken om, at den daglige fromhed var en slags sikkerhedsgaranti for den endelige nåde (op.cit.111-14). På lignende vis muliggør det fraktale tidshæle, jeg har beskrevet, en transcendens, hvormed korte tidsforbrugshandlinger bliver i stand til at „flyde over“ og række ind i livet som det store tidlige hele. Samtidig er der ingen klar retning, som kausaliteten bevæger sig i. Til Webers calvinister kan man spørge, om det er den fromme handling, der producerer nåden, eller om nåden producerer den fromme handling, der dermed bliver bevis for den fremtidige nåde. På lignende vis kan man sige, at det ikke er klart, om den rette tidsplanlægning producerer lykke på langt sigt, eller om tidsplanlægning netop er en slags bevis for, at den lykkelige tilværelse er i sigte. Fordi Katrine har nået og oplevet de ting, hun havde planlagt, kan hun nu med overbevisning sige, at „så skal vi bare være lykkelige“, og dermed antyde, at disse ting var skridt på vejen til lykke – ting, hun kunne stryge af to-do-listen for sine 20'ere og 30'ere. På den anden side kan hun også fremholde dette udførte arbejde og sige, „se her, når nu jeg har klaret dette så godt, så *må* det da betyde, at den lykkelige tilværelse er mig i vente“. På den måde overskrider hvert øjeblik sig selv, idet det er en kvantitet, der er taget fra det store hele og dermed udgør selve livet, således at beregning bliver lige netop den teknologi, der fører til transcendens – og for Katrine: til lykke.

Pierre Bourdieu udpegede det, han kaldte „den biografiske illusion“, nemlig den vestlige idé om livet som „summen af en individuel eksistens' hændelser, set som en historie“ (Bourdieu 2000:297), en lineær bevægelse fra begyndelse til slutning, præget af progression. Jeg vil ikke bestride, at en sådan idé om et livsforløb er særdeles udbredt, men dog pege på, at den fremtrædende plads, Bourdieu giver til kronologi (op.cit.298), ud fra de tanker, jeg har præsenteret her, muligvis kan gentænkes med inddragelsen af fraktalitet. Man kan spørge, om det virkelig altid er sådan, at det, der er i fortiden, er forbi, og det, der er i fremtiden, endnu ikke er indtruffet. Kunne det være, at fraktalitet var en vej ind i forståelsen

af, hvordan fortid, nutid og fremtid ikke altid opleves som lineært forbundne, men måske snarere som holistisk forbundne og alle lige aktualiserbare her og nu? Selvom nogle af de mødre, jeg talte med, på den ene side tænkte på deres liv som en række målsætninger, de sigtede imod, eller ting, de havde opnået, og selvom Eileen underviser sine kursusedtagere i at leve efter en personlig „vision“, hvilket alt sammen passer fint ind i en kronologisk ramme, vil jeg argumentere for, at det, jeg her har kaldt tidens fraktalitet, som analytisk kategori gør det muligt at se på de relationer mellem hverdagens lidenhed og livets storslåethed, som i en vis grad annullerer kronologi. Det er de øjeblikke, hvor fortiden, nutiden og fremtiden alle synes bundet sammen i den tidslige mængde, livet udgør.

Lykkelig selvoptimering?

Med denne artikel har jeg haft til hensigt at fremføre to analytiske pointer. For det første har jeg villet pege på, at en tidsopfattelse, der midlertidigt parentessætter kronologi, åbner op for nye måder, hvorpå man kan opfatte tiden og det, den muliggør. Blandt de danske mødre, jeg har præsenteret, vil det konkret sige, at tiden og, som jeg har vist, dermed selvet ikke *alene* opfattes som en lineært fremadskridende og akkumulerende bevægelse, men *også* træder frem som en sum eller mængde af tidspartikler, der hele tiden er til subjektets rådighed. Det betyder, at bevægelser ikke nødvendigvis behøver at gå i en lige, kronologisk linje af årsag og virkning, men kan springe mellem det, som sker lige her og nu, og den optimale tilværelse, man stræber efter, at hele livet skal udgøre. Tiden og selvet som parallelt kvantificerede og dermed håndterlige størrelser har jeg karakteriseret som besiddende en form for fraktalitet. I et kronologisk tidsbillede vil tidsforbrug rigtignok, som Alfred Gell har udtrykt det, gøre, at „alle handlinger har mulighedsomkostninger og er meningsfulde for agenten set i lyset af de opfattede omkostninger“ (Gell 1992:322). Men som jeg her har peget på, kan man med den analytiske kategori fraktalitet åbne op for, at handlinger ikke blot er meningsfulde som en slags for evigt forsvunden, opbrugt tidsressource, men også som større eller mindre tidspartikler, der er taget ud af den *store* mængde, nemlig livet, og dermed i en vis udstrækning hele tiden transcenderer sig selv og peger i retning af den lykkelige tilværelse.

Mere generelt har jeg for det andet villet fremdrage tid som en væsentlig komponent i den optimeringspraksis, jeg har præsenteret. Som kvantitet og med sin smidige delelighed muliggør tiden en selvoptimering, når disse kvaliteter overføres på selvet. Samtidig kan man spørge om tiden – i den målelige, kvantificerede, forbrugsorienterede udgave, der her er tale om – måske ikke blot *muliggør*, men i en vis grad skaber eller ligefrem *afkræver*, at individer optimerer

sig selv. Med det spørgsmål åbnes der op for et mere kritisk perspektiv på den selvoptimerende praksis, de mulige omkostninger for subjektet træder frem. Som Salamon har påpeget, kan moderne evaluerings- og effektiviseringspraksisser, der præger både det danske erhvervsliv og det bredere samfund, betyde, at eftersom „ressourcerne [nu sidder] inde i personens dybder og bruges i overført betydning om personlige kraftkilder, [er der] pres på for at grave i sjælen og se, om der skulle være uanede ressourcer gemt derinde, som kan udvindes og udnyttes i effektiv retning. Lykkes det ikke, må den enkelte leve med dårlig samvittighed, social stagnation eller en følelse af impotens“ (Salamon 2007b:32). Med *selv*-optimering er det underforstået, at det er én *selv*, der har til opgave at forbedre og optimere, og på den måde bliver der også grobund for en højere grad af *selv*-kritik frem for en kritik, der peger væk fra subjektet (Willig 2009) – på ens arbejdsmiljø eller strukturel ulighed mellem kønnene for eksempel.

Så kan man virkelig blive lykkelig af at forbruge sin tid på den rette måde? Hvis jeg slutteligt og altså helt i tråd med tidens ånd skal fremføre en selv-kritik af mine egne pointer, må den blive, at den transcendens, det abstrakt optimale eller ligefrem lykkelige, jeg har påstået, kan fremmanes via tidsstrukturering, ikke altid indtræffer. Der gives ingen garanti for, at den forløsning, som perfekt kontrol med tiden skulle lede til, finder sted. Begreb og virkelighed er ikke 1: 1. Men ideen om, at man i tidsoptimering kan søge efter det gode liv, lever dog i bedste velgående.

Noter

1. Jeg takker Tilde Siglev, to anonyme peer reviewere samt redaktionen for deres indsigtfulde kommentarer til tidligere udkast af denne artikel.
2. Alle navne er pseudonymer, undtagen Eileen, eftersom jeg ønskede at citere hendes bog. Hun er indforstået med, at hun her fremstår med sit eget navn.
3. www.careermothers.dk.
4. Modellen er altså ikke en gengivelse af de modeller, Eileen brugte på sit kursus, men min egen illustration af det selv, jeg ønsker at beskrive i min analyse.
5. Mere præcist må det siges, at hvorvidt der i begges arbejde er tale om det fraktale som analytisk perspektiv eller som empirisk virkelighed, ikke altid er helt nemt at gennemskue.
6. Således også Søren Kierkegaard (2011 [1847]:292): „Da nu Mennesket er Bevidsthed, saa er han Stedet, hvor det Evige og det Timelige bestandigt berøre hinanden, hvor det Evige bryder sig i det Timelige. Derfor kan Tiden falde et Menneske lang, fordi han har det Evige i Bevidstheden, og med dette maaler Øieblikkene; men Tiden falder aldrig Fuglen lang.“

Søgeord: tid, selv, fraktalitet, transcendens, Danmark, planlægning

Litteratur

Alt for Damerne

2009 Få mere ud af din tid – helt enkelt. 28. september. <http://www.altfordamerne.dk/sundhed/artikler1/Fa-mere-ud-af-din-tid---helt-enkelt/>.

Bilfeldt, Annette

2003 [1997] Man skal være sej ... En undersøgelse af kvinders arbejdsliv i nærings- og nydelsesmiddelindustrien. Ph.d.-afhandling, Roskilde Universitetscenter.

Bourdieu, Pierre

2000 The Biographical Illusion. In: P. du Gay, J. Evans & P. Redman (eds): Identity. A Reader. Pp. 297-303. London: Sage Publications.

Clark, Andy & David Chalmers

1998 The Extended Mind. *Analysis* 58(1):7-19.

Durkheim, Émile

2008 [1912] The Elementary Forms of Religious Life. In: M. Lambek (ed.): A Reader in the Anthropology of Religion. Pp. 34-49. Malden: Blackwell.

Espeland, Wendy Nelson & Mitchell L. Stevens

2008 A Sociology of Quantification. *European Journal of Sociology* 49(3):401-36.

Evans-Pritchard, Edward Evan

1939 Nuer Time-Reckoning. *Africa: Journal of the International African Institute* 12(2): 189-216.

1940 The Nuer. A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People. New York & Oxford: Oxford University Press.

Foucault, Michel

1988 Technologies of the Self. In: L.H. Martin, H. Gutman & P.H. Hutton (eds): Technologies of the Self. A Seminar with Michel Foucault. Pp. 16-49. London: Tavistock Publications.

Geertz, Clifford

1984 "From the Native's Point of View". On the Nature of Anthropological Understanding. In: R. Schweder & R. LeVine (eds): Culture Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Pp. 123-36. Cambridge: Cambridge University Press.

1993 [1973] The Interpretation of Cultures. Selected Essays. London: Fontana Press.

Gell, Alfred

1992 The Anthropology of Time. Cultural Constructions of Temporal Maps and Images. Oxford & Providence: Berg.

Grue, Astrid

2012 Balancing the Life Account. An Ethnography of Time and Self amongst Danish Mothers. M.A. dissertation, University College London.

Grue, Astrid & Christina Vega

2013 Introduktion. Bebor vi mangfoldige verdener? *Tidsskriftet Antropologi* 67:5-21.

Gullestad, Marianne

1984 Kitchen-table Society. A Case Study of the Family Life and Friendships of Young Working-class Mothers in Urban Norway. Oslo: Universitetsforlaget.

- Holbraad, Martin
2005 Expending Multiplicity. Money in Cuban Ifá Cults. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 11(2):231-54.
- Information
2014 Vi anbefaler. Tidsoptimering. 11. januar. <http://www.information.dk/484351>.
- Kierkegaard, Søren
2011 [1847] Opbyggelige Taler i Forskjellig Aand. I: K. Kynde og K. Ravn (red.): Søren Kierkegaards Skrifter (elektronisk version 1.6). København: Søren Kierkegaard Forskningscenteret. http://sks.dk/OTA/txt.xml?zoom_highlight=Timelige#ss292.
- Klitvad, Eileen
2003 Altid perfekt? Få balance i et liv med karriere. København: Lindhardt & Ringhof.
- Levinson, Daniel J.
1996 The Seasons of A Woman's Life. New York: Ballantine Books.
- Martin, Emily
1992 The End of the Body? *American Ethnologist* 19(1):121-40.
- Miller, Peter
2004 Governing by Numbers. Why Calculative Practices Matter. In: A. Amin & N. Thrift (eds): *The Blackwell Cultural Economy Reader*. Pp. 179-89. Oxford: Blackwell Publishing.
- Mimica, Jadran
1988 Intimations of Infinity. The Mythopoeia of the Iqwaye Counting System and Number. Oxford, New York & Hamburg: Berg.
- Nielsen, Morten
2011 Futures within. Reversible Time and House-Building in Maputo, Mozambique. *Anthropological Theory* 11(4):397-423.
- Noy, Chaim
2008 Sampling Knowledge. The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research. *International Journal of Social Research Methodology* 11(4):327-44.
- Pedersen, Morten Axel
2012 "The Task of Anthropology Is to Invent Relations". 2012 Meeting of the Group for Debates in Anthropological Theory. Proposing the Motion. *Critique of Anthropology* 32(1):59-65.
- Pedersen, Morten Axel & Morten Nielsen
2013 Trans-temporal Hinges. Reflections on a Comparative Ethnographic Study of Chinese Infrastructural Projects in Mozambique and Mongolia. *Social Analysis* 57(1):122-42.
- Porter, Theodore M.
1995 Trust in Numbers. The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life. Princeton: Princeton University Press.
- Salamon, Karen Lisa
2000 No Borders in Business. The Managerial Discourse of Organisational Holism. In: T. Bewes & J. Gilbert (eds): *Cultural Capitalism. Politics after New Labour*. Pp. 134-57. London: Lawrence & Wishart.
2007a Arbejdslivets intimisering. *Psyke & Logos* 28:958-72.
2007b Selvmål. Det evaluerede liv. København: Gyldendal.

- Simonsen, Asger Fihl
2012 Det kvantificerede selv. En antropologisk analyse af self-tracking, selveksperimenter og datadrevne liv, Silicon Valley. Speciale, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
- Southerton, Dale
2009 Re-ordering Temporal Rhythms. Coordinating Daily Practices in the UK in 1937 and 2000. In: E. Shove, F. Trentman & R. Wilk (eds): Time, Consumption and Everyday Life. Practice, Materiality and Culture. Pp. 49-63. Oxford & New York: Berg.
- Strathern, Marilyn
2004 [1991] Partial Connections. Updated Edition. Walnut Creek: Altamira Press.
- Vacher, Mark
2011 Consuming Leisure Time. Landscapes of Infinite Horizons. Social Analysis 55(2): 45-61.
- Wagner, Roy
1991 The Fractal Person. In: M. Godelier & M. Strathern (eds): Big Men and Great Men. Personifications of Power in Melanesia. Pp. 159-73. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max
2010 The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. Mansfield: Martino Publishing.
- Willig, Rasmus
2009 Critique with Anthropological Authority. A Programmatic Outline for a Critical Sociology. Critical Sociology 35(4):509-19.

